

DOI: <https://doi.org/10.15407/ingedu2023.56.024>

УДК 339.924:33.025.3(4-15):341.38

JEL: F13, N44, N74

Боднарчук Т.Л., кандидат економічних наук,
доцент, науковий співробітник відділу економічної історії
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7682-487X>
Researcher ID: ABG-3830-2021
e-mail: tatiana.bodnarchuk@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Затяжна війна посилює політичну та фінансово-економічну залежність України від країн-партнерів, що обумовлює важливість захисту національних інтересів та посилення власних конкурентних переваг. Водночас, подальша інтеграція країни до світового економічного простору є запорукою перемоги, національної безпеки та успішного повоєнного відновлення. Це обумовлює важливість історичної оцінки ролі інтеграційних процесів для національного економічного розвитку.

Мета статті – узагальнити результати впливу євроінтеграції на повоєнну економічну відбудову країн Західної Європи щодо подолання фінансово-економічної залежності регіону від зовнішньої допомоги та захисту національних інтересів. Теоретичною основою проведеного дослідження виступають концепції міжнародної економічної інтеграції. Методологія дослідження базується на використанні проблемно-логічного, історико-генетичного, порівняльного, статистичного аналізу.

Визначено, що формування регіональних європейських об'єднань та залучення західноєвропейських держав до інтеграційних процесів, що здійснювалося через зниження торговельних бар'єрів, укладення багатосторонніх угод, підписання договорів про режими найбільшого сприяння, було викликане

низкою умов та чинників, серед яких: важкі повоєнні соціально-економічні наслідки, дестабілізація американсько-європейської торгівлі та доларовий дефіцит, потужна зовнішня допомога у рамках Плану Маршалла, що сприяла відновленню промислово-торговельного потенціалу країн, спільна політика США та країн Західної Європи щодо безпеки, миру та процвітання тощо. Доведено, що в умовах повоєнної відбудови торговельно-економічна інтеграція стала детермінантою активізації внутрішньо-європейської торгівлі, формування єдиного європейського ринку, посилення технологічності експорту, що створило умови для подолання фінансово-економічної залежності регіону від США та ефективної реалізації національних конкурентних переваг країн Західної Європи у міжнародній торгівлі. Визначено, що інтеграційні процеси були вимушеною, проте об'єктивною відповіддю західноєвропейських урядів на повоєнні загрози та суперечності: хоча інтеграція передбачала деяке обмеження країн щодо правового регулювання та спільне проведення торговельної й валютно-фінансової політики, проте зумовила формування системи наддержавного економічного управління на засадах демократизації, гармонізації та консолідації, сприяла реалізації національних інтересів щодо політичної безпеки та економічного зростання.

Ключові слова: економічна історія, країни Західної Європи, повоєнна економічна відбудова, європейська інтеграція, національні інтереси.

Bodnarchuk T.

INTEGRATION IN THE SYSTEM OF PROTECTION OF THE WESTERN EUROPEAN COUNTRIES NATIONAL ECONOMIC INTERESTS IN THE POST-WAR PERIOD

The protracted war intensifies Ukraine's political, financial, and economic dependence on partner countries, which determines the importance of protecting national interests and strengthening this country's own competitive advantages. At the same time, further integration of the country into the global economic space means a victory, a national security, and a successful post-war recovery guarantee. This determines the importance of the historical assessment of the integration processes' role in national economic development.

The purpose of the study is to summarize the results of the European integration impact on the post-war economic reconstruction of the Western European countries in terms of overcoming the region's financial and economic dependence on foreign aid and protecting national interests. Concepts of international economic integration are the theoretical basis of the research. The research methodology is based on the problem-logical, historical-genetic, comparative, and statistical analysis.

The research determines that the formation of regional European associations and the involvement of Western European countries in the integration processes, which was carried out through the trade barriers reduction, the multilateral agreements, and the assistance regime agreements, was caused by a number of conditions and factors, including harmful post-war social and economic consequences, the destabilization of American-European trade and the dollar deficit, powerful foreign aid within the framework of the Marshall Plan, which contributed to the restoration of the industrial and commercial potential of countries, and the joint policy of the US and Western European countries regarding security, peace, and prosperity. It has been proven that in the post-war reconstruction terms, trade and economic integration became a determinant of the activation of intra-European trade, the formation of a single European market, the strengthening of export technology, which helped to overcome the financial and economic dependence of the region on the USA and the realization of the national competitive advantages of the Western European countries in international trade. The integration processes were an induced, but objective response of the Western European governments to post-war threats and risks. Although integration involved some limitations of countries in terms of legal regulation and the joint implementation of trade, monetary, and financial policies, it led to the formation of a system of supranational economic management based on democratization, harmonization, and consolidation, and contributed to the realization of national interests in terms of political security and economic growth.

Keywords: *economic history, the Western European countries, post-war economic reconstruction, European integration, national interests.*

Постановка проблеми. За сучасних реалій українська економіка та суспільство переживають колосальні людські, природні

та матеріальні втрати, а зтяжний характер російсько-української війни ставить країну перед новими соціальними, політичними та економічними викликами. Сьогодні Україна утримує позиції як на фронті, так і в економічному тилу завдяки масштабній військово-технічній, гуманітарній, фінансовій та інвестиційній підтримці з боку партнерів, зокрема, США, Великої Британії, країн ЄС. Це дає розуміння того, що активні інтеграційні процеси та інтенсивне міжнародне співробітництво не мають альтернатив щодо забезпечення подальшого виживання країни, її успішного й швидкого повоєнного відновлення, гарантування безпеки та проведення ефективних структурних реформ. У той же час, війна перетворила Україну на довгострокового реципієнта міжнародної допомоги, а також посилила її різносторонню залежність від Заходу, що становить загрозу для національних інтересів. Саме тому важливо звернутися до історичної практики повоєнної відбудови країн, до прикладу, Західної Європи, для яких інтеграція та регіональне економічне об'єднання стали чинниками і механізмом відродження й подальшого процвітання. Зрозуміло, що цей досвід не може бути повністю впроваджений в українських реаліях, тому що набувався в інших історичних та політично-економічних умовах, проте його вивчення дасть розуміння вигравів та можливих ризиків, які створюють інтеграційні процеси для національного господарства у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграційні процеси як інструмент повоєнного відновлення та подальшого економічного зростання є об'єктом дослідження як іноземної, так і вітчизняної наукової спільноти. Зокрема, у своїх наукових роботах М. Дедман [1] розкриває історичні аспекти євроінтеграції у військово-політичному та фінансово-економічному контекстах, звертає увагу на основні концепції, причини та передумови торговельно-економічного об'єднання країн Європи, окреслює тенденції та шляхи розширення європейської спільноти. Д. Елвуд [2] дає ретроспективну оцінку процесів європейської федералізації у другій половині ХХ ст., акцентуючи увагу на механізмах і результатах повоєнної реконструкції національних економік. Дж. Мажерус [3] здійснює обґрунтування ролі європейських інтеграційних процесів як інституційної основи формування нового політико-економічного порядку в регіоні у повоєнний період. А. Мілвард [4] характеризує зміст, основні етапи євроінтеграції у перші повоєнні роки, виокремлює здобутки та прорахунки даного

процесу щодо впливу на національні економіки західноєвропейських держав.

Проблематику євроінтеграції, торговельно-економічного співробітництва, зовнішньоторговельної політики як чинників повоєнної реконструкції країн Європи розробляли й вітчизняні вчені-економісти, зокрема, В. Небрат [5] та О. Шаров [6] – у контексті власного бачення історичної цінності програм європейського відновлення; Т. Сливка [7], досліджуючи повоєнні інтеграційні процеси на європейському континенті з точки зору впливу науково-технологічних зрушень; Н. Супрун [8], А. Грубінко [9], Н. Горін [10], аналізуючи особливості та механізми національного економічного розвитку окремих країн Європи після війни. У той же час, сьогодні актуалізується питання подальшої наукової розробки євроінтеграційної проблематики, насамперед, з точки зору впливу торговельно-економічної об'єднаності на національні економічні інтереси.

Мета статті – обґрунтувати роль інтеграційних процесів у подоланні повоєнної торговельно-економічної залежності країн Західної Європи від зовнішніх партнерів (насамперед, США) та посиленні конкурентних позицій регіону на міжнародних ринках з точки зору важливості використання набутого історичного досвіду для України.

Виклад основного змісту дослідження. Важливою детермінантою повоєнної економічної відбудови країн Західної Європи стало їх залучення до міжнародних інтеграційних процесів, чому насамперед сприяли масштабні соціально-економічні наслідки Другої світової війни. Відбувся крах колоніальної системи, центр світової ваги змістився у бік США, натомість Західна Європа втратила свою колишню міць та підпала під тотальну політичну, військову та економічну залежність від американського уряду. 3/4 золотовалютних резервів було зосереджено у США, повоєнний рівень європейського виробництва складав лише 46% американського, а ВВП скоротився вдвічі [11, с. 2]. До війни на країни стерлінгової зони припадала понад третина загального обсягу світової торгівлі, а західноєвропейські картелі (британські, французькі, голландські) контролювали більше половини міжнародних товарних ринків. У повоєнні ж роки, зокрема, лише британський експорт оцінювався у 31% від колишнього рівня [12, с. 12]. Війна вичерпала європейські валютні резерви, швидкими темпами зростав дефіцит торгового балансу, що супроводжувалося лікві-

дацією закордонних активів та інвестицій, які становили приблизно чверть європейського довоєнного багатства. Натомість за роки війни американський експорт зріс у п'ять разів, повоєнне активне сальдо торгового балансу США досягло 10 млрд дол. США, тоді як торговий дефіцит Західної Європи складав 7,5 млрд дол. США [12, с. 14]. Регіон став залежний від американських кредитів, споживчого та технологічного експорту. Економічну вагу втратили й західноєвропейські монополісти. До прикладу, у другій половині 1940-х рр. п'ятірка найбільших американських нафтових корпорацій збільшила свою частку видобутку нафти на Близькому Сході з 31% до 60% у порівнянні з падінням питомої ваги британсько-голландських картелів з 66% до 31% [12, с. 12]. Зростали борги перед колишніми колоніями, поглиблювався дефіцит платіжного балансу. Після війни країни-переможниці, колишні західноєвропейські лідери стали економічними та технічними банкрутами, з країн-кредиторів перетворилися на країни-боржники. Крім того, у результаті війни сформувався значний дефіцит людського ресурсу у розмірі 110–120 млн чол., на 20–70% було зруйноване житло, знищено транспортну, ділову та торговельну інфраструктуру [11, с. 2]. До 1950-х років продовжувалися революційні рухи в Італії та Франції, громадянська війна у Греції, мільйони людей страждали від голоду (навіть виникло явище «голодних націй» (Португалія, Іспанія, Італія), відсутності житла, безробіття. Європейський регіон охопила масова міграція із східної до західної частини.

Такі негативні соціально-економічні риси повоєнного стану країн Західної Європи поряд із загостренням політико-ідеологічних протиріч з соціалістичними державами не залишали жодних інших альтернатив, крім американської фінансової допомоги, яка, з одного боку, стала життєво необхідним ресурсом повоєнної реконструкції, проте, з іншого боку, виступила чинником економічного експансіонізму та загострила проблему захисту європейських національних інтересів. Все частіше з уст політичних, громадських та економічних діячів звучала риторика, пов'язана із поняттями європейського федералізму та наднаціоналізму. Ще у 1946 р. У. Черчилль в одній зі своїх університетських промов наголошував на важливості формування «Сполучених Штатів Європи» – уніфікованого європейського континенту [13, с. 1]. Уряди провідних західноєвропейських держав розглядали євроінтеграцію як механізм виходу із повоєнної депресії,

насамперед, через формування єдиного консолідованого ринку, активізацію торговельного співробітництва, вільний обмін капіталом та працею, зближення країн євро регіону на демократичних засадах, спільних культурних, історичних і ментальних цінностях. Довоєнна система конкуруючих автаркічних блоків та політика економічного націоналізму не могли стати основою нового економічного порядку як у світі, так й Європі. А тому міжнародна, у тому числі й регіональна, інтеграція виступили інституційною основою забезпечення миру і порядку на засадах багатосторонньої взаємодії та торговельної лібералізації.

Передумовами міжнародної та регіональної інтеграції також стали: спільна політика Західної Європи та США щодо забезпечення стабільності й миру; активне торговельно-економічне співробітництво в межах Плану Маршалла; поступове нарощення виробництва та відновлення експортного потенціалу європейського регіону; взяття курсу країнами-партнерами на послаблення протекціоністського захисту національних ринків. Фактично саме План Маршалла варто розглядати як один із перших та основних механізмів залучення Європи до міжнародних інтеграційних процесів та запуску регіональних об'єднань. Імперативи американської політики повоєнної відбудови вимагали тісної співпраці між країнами Західної Європи, що забезпечило б розширення ринку, підвищення продуктивності та ефективності виробництва на основі економії на масштабі, розвиток динамічного висококонкурентного середовища та технологічний прогрес. Стимульовані інтеграційні процеси сприяли й досягненню інтересів США, серед яких посилення політичної та економічної гегемонії через просування на нові ринки збуту, розширення географії торговельних зв'язків, фінансово-економічне посередництво, пряме іноземне інвестування тощо. У той же час, економічна інтеграція відповідала загальним інтересам усього капіталістичного світу і була покликана забезпечити розвиток економіки на засадах процвітання, миру та взаємовигоди. В умовах конфронтації двох ідеологій (капіталістичної та соціалістичної) та початку Холодної війни об'єднання капіталістичного світу розглядалося як засіб формування нового політичного порядку та механізм досягнення довготермінових безпекових гарантій.

Поштовхом до налагодження системи європейських регіональних торговельно-економічних зв'язків як вихідного етапу євроінтеграції стало посилення дефіциту американсько-

європейської торгівлі, вичерпання золотовалютних запасів та іноземних кредитів. Як уже зазначалося, в умовах повоєнної стагнації країни Західної Європи залежали від американського імпорту, притік якого обмежувався наявним доларовим дефіцитом. Ближче до кінця 1948 р. економіка США пережила серйозний спад: через низьку платоспроможність європейського регіону виникла криза надлишкової пропозиції, яка зумовила подальше скорочення виробництва та зростання рівня безробіття. У той час, коли експорт на американський ринок був необхідний для країн Західної Європи як джерело дефіцитної іноземної валюти, уряд США ввів обмеження на імпорт. Таким чином, на відміну від риторики вільної торгівлі, за найменшої загрози національному ринку американська влада вдалася до протекціоністської політики. Відповідно, регіональні інтеграційні процеси стали кроком у напрямі захисту й реалізації національних економічних інтересів західноєвропейських країн та посилення їх конкурентних позицій на міжнародній арені, а також закладення фундаменту побудови єдиної, консолідованої та економічно сильної Європи.

Вихідним етапом європейської економічної інтеграції є франко-німецьке зближення, яке мало політико-економічні мотиви: попередження конфлікту між історичними суперниками за території (Рурський басейн), подолання імпортової ресурсної залежності (насамперед від США), важливість швидкого відновлення національного виробництва, захист власних інтересів у стратегічних галузях (зокрема, у важкій індустрії). Підписанням Паризького договору у 1951 р. уряди Західної Німеччини та Франції, до яких доєдналися Італія та країни Бенілюксу, задекларували спільну політику щодо розвитку важкої індустрії в європейському регіоні та посилення його позицій на міжнародній арені. Загалом саме Західна Німеччина, яка продовжувала володіти значним промисловим потенціалом (більшість фабрик і заводів залишилися неушкодженими після війни) та отримувала майже третину від загальної фінансової допомоги в рамках Плану Маршалла, стала ключовим гравцем у питанні європейської інтеграції. Швидке промислове нарощення німецького виробництва дало поштовх для західноєвропейського накопичення капіталу, подолання залежності від долара та американського імпорту за рахунок створення потужного внутрішньо-європейського ринку експорту.

Подальше укладення Римського договору у 1957 р. поглибило напрями та форми європейського економічного співробітництва: країни-учасниці об'єдналися довкола питання створення європейського спільного ринку, узгодження економічної та соціальної політики, співпраці у галузі ядерної енергетики. Система новостворених інституцій – Європейське співтовариство з вугілля та сталі, Європейський платіжний союз, Європейське економічне співтовариство та Європейське співтовариство з атомної енергетики – зумовила торговельно-економічне об'єднання Західної Європи, що передбачало вільний рух через національні кордони товарів і послуг, робочої сили та капіталу, скасування тарифних і нетарифних бар'єрів у взаємній торгівлі, поступову гармонізацію фіскальної, монетарної, торговельної та аграрної політик, формування єдиних європейських технічних стандартів та норм.

Регіональні інтеграційні процеси поряд з державною підтримкою національного виробництва та ефективною зовнішньоторговельною політикою сприяли досить швидкому відновленню європейських виробничих потужностей. Зокрема, починаючи уже з 1948 р. та протягом наступних чотирьох років у країнах Західної Європи спостерігається економічний підйом – щорічний рівень зростання економіки складав 10% [14, с. 3]. Відновлення виробництва зумовило посилення ролі внутрішньо-європейської торговельної взаємодії, яка стала детермінантою подолання високого рівня повоєнної імпортозалежності регіону (було практично усунуто залежність від імпортової сировини, матеріалів і палива), нівелювання екстенсивної структури зовнішньоторговельного обороту, інтенсифікації технологічного експорту, посилення конкурентних позицій Західної Європи на ринках країн, що розвиваються.

У перші повоєнні роки лідерські позиції щодо імпорту в країни Західної Європи займали США та Канада, в експорті ж переважали інші європейські держави (до прикладу, у вивізній торгівлі Великобританії – Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія). Із США та Канади завозилося зерно, вугілля, текстиль, деревина, папір, сталь, машини, виробничо-технічне обладнання, цукор, жири, олія, вино, гума, руда, нафта тощо. Експорт до даних країн суттєво поступався імпорту. Здебільшого до США та Канади вивозилася промислова сировина – деревна маса, дорогоцінне каміння, вироблене та невироблене хутро тощо. Уже до 1948 р.

важливість США та Канади як основних торговельних партнерів дещо знизилася для окремих європейських країн. Зокрема, з 1938 р. до 1948 р. питома вага американських держав скоротилася з 14,6% до 12,7% в експорті Великобританії, з 29,8% до 20,5% – в експорті Бельгії, з 13,9% до 6,8% – в експорті Франції, з 15,3% до 11,5% – в експорті Нідерландів [15]. Натомість посилилася роль внутрішньо-європейської торгівлі (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага повоєнної зовнішньої торгівлі країн Західної Європи за географічними напрямками, %

Роки	Внутрішньо-європейська торгівля		Торгівля з іншими країнами світу	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
1938	35,0	45,0	65,0	55,0
1946	42,0	63,0	58,0	37,0
1947	44,0	63,0	56,0	37,0
1948	45,0	55,0	55,0	45,0

Джерело: Eichengreen B. (Eds.). Europe's post-war recovery. Cambridge: University Press, 1995. С. 51.

Негативна тенденція спостерігалася щодо торгівлі з країнами Східної Європи: у 1947 р. взаємний товарооборот склав лише 32% рівня 1938 р., у 1948 р. – 42%, що було пов'язано із поглибленням політико-ідеологічних та економічних протиріч між даними групами держав (табл. 2). Загалом ж попри позитивні відносні зміни обсяги зовнішньої торгівлі між країнами Європи у 1948 р. порівняно з 1938 р. скоротилися на 30,6%, у тому числі між західноєвропейськими країнами – на 28,2%, між країнами Західної та Східної Європи – на 58,3%.

Таблиця 2

Тенденції внутрішньо-європейської торгівлі у перші повоєнні роки

Рік	Європейська торгівля загалом		Між країнами Західної Європи		Між Західною і Східною Європою	
	млн дол.	у % до 1938 р.	млн дол.	у % до 1938 р.	млн дол.	у % до 1938 р.
1938	6,912	100	4,993	100	1,751	100
1947	3,789	55	2,964	59	566	32
1948	4,797	69	3,583	72	731	42

Джерело: United Nations. World Economic Report 1948. New York: Lake Success, 1949. P. 160.

Починаючи з 1948 р. відновлення промислового та сільськогосподарського виробництва у країнах Західної Європи до довоєнного рівня створило основу для нарощування обсягів вивізної торгівлі протягом 1949 р. та 1950-х років, особливо у внутрішньо-європейській торгівлі (табл. 3). До 1949 р. темпи зростання торгівлі відставали від темпів нарощування виробництва, насамперед тому, що формування надлишків продукції було обмежене вимогами реконструкції та потребою у відновленні нормального рівня споживання на внутрішньому ринку. Однак до останнього кварталу 1948 р. виробництво досягло або перевищило довоєнний рівень у більшості європейських країн, що зумовила суттєвий приріст експорту готової промислової продукції. Зокрема, до кінця 1948 р. порівняно з 1938 р. виробництво промислової продукції у Франції зросло на 8%, у Нідерландах – на 11%, у Великобританії – на 19%, проте у Західній Німеччині знизилося на 42%. Починаючи з 1949 р. темпи приросту промислового виробництва країн Західної Європи швидко зростають: уже у 1954 р. порівняно з тим же таки 1938 р. показник склав 48% у Франції, 76% у Нідерландах, 58% у Великобританії, а також 76% у Західній Німеччині [16, с. 57].

Таблиця 3

**Індекс зростання експорту країн Західної Європи
(1948 р. – 100%)**

Країна	1938 р.	1947 р.	1949 р.	1950 р.	1951 р.
Країни Бенілюксу	110	81	108	123	149
Франція	125	87	108	123	149
Західна Німеччина	481	38	188	435	622
Італія	124	67	113	140	175
Нідерланди	156	69	151	204	242
Велика Британія	73	79	110	127	129

Джерело: United Nations. Economic Survey of Europe Since the War. Geneva, 1953. P. 225.

Як видно з таблиці 3, у кінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. найбільшим темпом росту характеризувалася вивізна торгівля Західної Німеччини. Саме на дану країну припадало 30–40% західноєвропейського промислового виробництва, що дозволило подолати залежність від американського імпорту та створити в Західній Європі потужний ринок експорту. У 50-х роках ХХ ст. торговий дефіцит Західної Німеччини з країнами دلارової зони збільшився втричі, а позитивне сальдо торгівлі із

Західною Європою зросло у 3,5 рази [12, с. 27]. Західна Німеччина стала основним постачальником промислової продукції для більшості країн Західної Європи: зокрема, у 50-х роках ХХ ст. щорічний приріст німецького експорту до Бельгії склав 14%, Франції – 16%, Австрії – 21%, Нідерландів – 13%, Швейцарії – 16%, Великобританії – 14% [12, с. 26]. Натомість уже у 1948–1949 рр. «неєвропейський» імпорт промислової сировини впав на 8% у Франції, на 61% у Західній Німеччині, на 19% у Нідерландах, на 15% у Великобританії [16, с. 57].

При цьому, відбулося й деяке скорочення негативного сальдо торговельного балансу. У 1948 р. експорт з країн Західної Європи до США склав 930 млн дол. США, а імпорт – 4105 млн дол. США, тобто обсяги ввозу у 4,4 рази перевищували обсяги вивозу, проте у першій половині 1950 р. експорт склав 935 млн дол. США, а імпорт – 3060 млн дол. США [17, с. 69]. Досягненням практичної рівності показників вдалося суттєво знизити негативне сальдо торгового балансу. Щодо решти світу, то спостерігається аналогічна позитивна тенденція. У 1948 р. експорт з країн Західної Європи склав 8535 млн дол. США, імпорт – 10775 млн дол. США, відповідно дефіцит балансу – 2240 млн дол. США. У першій половині 1950 р. величина експорту до країн світу (усіх, крім США) перевищила величину імпорту на 1465 млн дол. США [17, с. 69]. Середньорічна вартість експорту країн Західної Європи між собою у 1948 р. склала 3761 млн дол. США, проте до першої половини 1950 р. показник зріс на 16%, щодо решти світу, навпаки, за той же період обсяги вивозу знизилися на 2,6% [17, с. 81]. У товарній структурі європейського експорту домінувала споживча та технологічна продукція.

Завдяки торговельно-економічній об'єднаності Західній Європі вдалося усунути залежність від імпортової сировини, матеріалів і палива (особливо вугілля). Зокрема, обсяги імпорту між західноєвропейськими країнами у 1948 р. склали 3894 млн дол. США, до 1949 р. показник зріс на 11,3%, а до першої половини 1950 р. – на 16,2%. Щодо решти світу, то спостерігається протилежна тенденція: у 1948 р. обсяги ввозу склали 8394 млн дол. США, проте до 1949 р. показник знизився на 5%, до першої половини 1951 р. – на 17% [17, с. 86]. Загалом в імпорті як і в експорті посилилася роль внутрішньо-європейської торгівлі. У товарній структурі імпорту також відбулися значні зміни: якщо у перші повоєнні роки переважали продовольство (овочі та фрукти,

м'ясо, риба та молочні продукти, цукор та какао, зернові, олія) та сировина, то уже у 1949–1950-х роках – промислова продукція (споживчі товари, обладнання, машини, текстильні вироби), 60–70% якої припадало на країни Європи (табл. 4).

Таблиця 4

Тенденції зміни товарної та географічної структури імпорту до країн Західної Європи у 1949–1950 рр., млн дол. США

Період	Перша половина 1949 р.			Перша половина 1950 р.		
	Продовольство, напої, тютюн	Сировина	Промислова продукція	Продовольство, напої, тютюн	Сировина	Промислова продукція
Загалом	2158	2811	3016	2373	2927	3682
Західна Європа	361	588	1394	651	725	1929
США	743	538	596	382	394	555
Канада	31	21	39	23	13	21
Велика Британія	31	159	493	46	235	716

Джерело: United Nations. World Economic Report 1949-1950, 1951. P. 88.

Як видно з таблиці 4, за річний період обсяг внутрішньо-європейського імпорту харчових продуктів зріс майже у два рази, сировини – на 28,5%, промислової продукції – на 40,2%. Натомість, імпорт продовольства до Західної Європи із США знизився майже у два рази, сировини – на 26,8%, промислової продукції – на 7%.

З середини 1950-х років зміни у структурі виробництва та внутрішнього попиту країн Західної Європи зумовили суттєве пожвавлення внутрішньо-європейської торгівлі (табл. 5).

Таблиця 5

Середньорічний відсоток збільшення зовнішньої торгівлі між країнами Західної Європи у 50–70-ті роки ХХ ст., %

Країни	1954–1958 рр.		1959–1965 рр.		1966–1972 рр.	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Всього	11,7	11,7	17,1	17,1	15,7	15,7
Бенілюкс	9,5	9,6	13,2	16,4	14,8	14,4
Франція	15,0	9,8	18,8	20,5	17,5	16,4
Західна Німеччина	15,2	13,2	19,9	15,9	15,6	15,3
Нідерланди	11,6	11,6	14,9	15,1	12,3	16,0

Джерело: Lucarelli B. Origins and Evolution of the European Single Market. 1999. P. 42.

У товарній структурі експорту домінували машини та транспортне обладнання, автомобілі, хімічна продукція, метали, промислові вироби, текстильна продукція; у ввізній торгівлі – обладнання, хімічна продукція, текстиль тощо.

Залучення Західної Європи до міжнародних інтеграційних процесів та активізація регіональних об'єднань заклали фундамент стабільного економічного зростання, мирного співіснування та демократизації європейського суспільства. Результатом підписання Паризького договору 1951 р. та Римського договору 1957 р., які задекларували прагнення Європи до об'єднання, стало формування єдиного політичного та ринкового простору, створення спільних адміністративних органів, фінансово-економічних та торговельних інституцій. Європейська інтеграція заклала основи нового економічного порядку на засадах гармонізації господарського законодавства та уніфікованої системи наддержавного управління. Спільна соціально-економічна політика, яка проводилася урядами європейських країн в рамках інтеграційного об'єднання, сприяла підвищенню ефективності територіального розміщення ресурсів і продуктивних сил та їх використання, тим самим підсилюючи конкурентні переваги регіону на міжнародних ринках; нарощенню ВВП; стабілізації споживчих цін; покращенню зайнятості; інтенсифікації обміну товарами й послугами.

Позитивні наслідки євроінтеграції уже у короткостроковому періоді були зумовлені своєчасною зміною регуляторного механізму економічного розвитку: якщо у повоєнний період важливість відновлення європейського господарства та подолання торговельно-економічної експансії з боку США вимагали звернення до політики державної підтримки національного виробництва та захисту національних інтересів, то уже з початку 1950-х років в умовах євроінтеграції система державного управління змінюється у бік економічного лібералізму. Зокрема, у внутрішньо-європейській торгівлі відбувається переорієнтація зовнішньоторговельної політики урядів від протекціонізму до фритредерства, що здійснювалося через зниження або ліквідацію митно-тарифних бар'єрів, укладання багатосторонніх торговельних угод, підписання договорів про режими найбільшого сприяння. В межах європейської зони вільної торгівлі товарами й послугами, капіталом та працею відбулося скасування усіх імпортих мит та кількісних обмежень, у той же час, кожна країна зберігала за

собою право прийняття власних митних тарифів щодо третіх країн. Свідченням зменшення торговельно-економічних бар'єрів у міжєвропейській взаємодії є позитивна динаміка коефіцієнта зовнішньоторговельних витрат відповідно до гравітаційної моделі міжнародної торгівлі (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка коефіцієнта зовнішньоторговельних витрат відповідно до гравітаційної моделі міжнародної торгівлі

Рік/ Країни	Німеччина- Франція	Німеччина- Італія	Іспанія- Франція	ВБ- Франція	ВБ- Італія	ВБ- Норвегія
1929	0,99	1,10	1,18	1,00	1,22	0,87
1938	1,33	1,12	2,26	1,21	1,54	0,98
1950	1,12	1,27	1,55	1,22	1,36	0,98
1960	0,91	1,01	1,52	1,22	1,25	0,91
1970	0,73	0,79	1,24	1,10	1,21	0,90

Джерело: Badinger H., Nitsch V. Routledge Handbook of the Economics of European Integration. London & New York, 2016.

Попри лібералізацію спільна торговельна політика країн Західної Європи забезпечувала захист стратегічних виробництв від «шкідливої» іноземної конкуренції (через антидемпінгове та компенсаційне мито) та підтримку молодих і зростаючих галузей. Країни залишали за собою право впроваджувати конструктивні протекціоністські заходи з метою захисту національних інтересів. Зокрема, відповідно до положень ГАТТ дозволялося відхилення від лібералізму для досягнення таких цілей економічного розвитку, як повна зайнятість, стабілізація сільського господарства та промисловості, реструктуризація економіки, національна безпека.

Євроінтеграція передбачала перехід країн до централізованого прийняття економічних рішень на основі кооперації та консультування, вироблення спільної монетарної та фіскальної політики, формування системи внутрішньо-європейських багатосторонніх платежів, повної конвертації валют країн-членів, уніфікації кредитних та валютних операцій тощо. Було вироблено спільну політику щодо корпоративних податків (скасування подвійного оподаткування, уніфікація підприємницьких зборів), гармонізовано систему непрямого оподаткування (за винятком ПДВ, де значна різниця між країнами зберігалася), натомість збережено економічну автономію щодо податку на доходи фізичних осіб.

Європейська інтеграція не стала перешкодою для захисту національних інтересів країн Західної Європи, кожна з яких продовжувала зберігати політико-економічну автономію. Зокрема, у Західній Німеччині було успішно впроваджено концепцію соціального ринкового господарства, яка дала значні позитивні результати, що втілилися у поняття «німецького економічного дива». У Франції було реалізовано політику дирижизму, яка запустила низку позитивних змін, що виявилися у потужному економічному зростанні, стабілізації фінансової системи країни, низці соціальних трансформацій, виведенні країни на лідерські позиції у світовій економіці. Свою політико-економічну доктрину повоєнного відновлення, основу на ідеях етатизму, реалізувала й Велика Британія. Більше того, саме торговельно-економічне об'єднання Західної Європи виступило одним із важливих чинників успішної реалізації національних економічних політик.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє констатувати важливість інтеграційних процесів як детермінанти повоєнної економічної відбудови країн Західної Європи. Торговельно-економічному об'єднанню регіону сприяли спільна американсько-європейська політика щодо забезпечення стабільності й миру як у регіоні, так й у світі загалом; активне торговельно-економічне співробітництво в межах Плану Маршалла; поступове відновлення промислового та експортного потенціалу європейського регіону; торговельна лібералізація. Повоєнне послаблення геополітичних та економічних позицій країн Західної Європи, посилення дефіциту американсько-європейської торгівлі, вичерпання золотовалютних запасів та іноземних кредитів зумовило звернення європейських урядів до налагодження системи регіональних торговельно-економічних зв'язків на засадах білатерізму, взаємного сприяння, захисту національних інтересів та взаємної вигоди.

Економічна інтеграція заклала фундамент стабільного економічного зростання, мирного співіснування та демократизації європейського суспільства. Формування єдиного ринкового простору, створення спільних адміністративних органів, фінансово-економічних та торговельних інституцій зумовили обмеження національної автономії західноєвропейських країн щодо проведення торговельної та валютно-фінансової політики, однак заклали основи нового економічного порядку на засадах гармонізації господарського законодавства та системи наддержавного управлін-

ня. Регіональні інтеграційні процеси сприяли відновленню та нарощуванню європейських виробничих потужностей, формуванню єдиного європейського ринку та посиленню ролі внутрішньо-європейської торговельної взаємодії, що дозволила подолати високу імпортозалежність регіону, інтенсифікувати технологічний експорт, посилити конкурентні позиції Західної Європи.

Європейська інтеграція не стала перешкодою на шляху успішної реалізації національних економічних доктрин повоєнної відбудови, більше того, виступила одним із чинників досягнення позитивних результатів. Спільна соціально-економічна політика, яка проводилася урядами європейських країн в рамках інтеграційного об'єднання, сприяла підвищенню ефективності територіального розміщення ресурсів і продуктивних сил та їх використання, тим самим підсилюючи конкурентні переваги кожної країни на міжнародних ринках, нарощенню ВВП, стабілізації споживчих цін, покращенню зайнятості, інтенсифікації зовнішньоторгівельної діяльності.

Історичне осмислення ролі інтеграційних процесів для повоєнної реконструкції країн Західної Європи обумовлює важливість подальшого військового, політичного та торговельно-економічного зближення України з європейськими партнерами як основи майбутньої політичної й економічної стабільності, гарантій безпеки, господарської модернізації на інноваційно-технологічних засадах.

1. Dedman M. The origins and development of the European Union, 1945–1995: a history of European Integration. London: Routledge, 1996. 145 p.
2. Ellwood D.W. Western Europe, America and postwar reconstruction. London: Routledge, 2014. 286 p. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315846569>.
3. Majerus J. The rebirth of Europe: division, reconstruction and integration of a Continent (1945–1949). Grin Verlag, 2012. 30 p.
4. Milward A.S. The reconstruction of Western Europe 1945–1951. London: Routledge, 2013. 560 p. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315019499>.
5. Небрат В.В. Американська політико-економічна доктрина у повоєнній відбудові Європи (друга половина 1940-х – початок 1950-х років): історичні уроки для України. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 9-38. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.009>.

6. Шаров О.М. Соціально-економічні причини європейської фінансової інтеграції. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2015. Вип. 22(3). С. 129-146.
7. Сливка Т.О. Вплив науково-технічної революції на зовнішньоекономічні зв'язки та міжнародну економічну інтеграцію у другій половині ХХ ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2019. Вип. 52. С. 255-275. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2019.52.255>.
8. Супрун Н.А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 39-62. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>.
9. Грубінко А. Роль Великої Британії у процесах європейської політичної інтеграції у повоєнний період (1945–1956 рр.). *Європейські історичні студії*. 2016. № 3. С. 6-19. doi: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2016.03.6-19>.
10. Горін Н.О. Досвід повоєнної відбудови та євроінтеграції Хорватії. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2022. Вип. 55. С. 161-184. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.161>.
11. Berend I.T. The economics and politics of European Integration: populism, nationalism and the history of the EU. Taylor & Francis, 2020. 288 p. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003095378>.
12. Lucarelli B. Origins and evolution of the European single market. London, 1999. 144 p.
13. CupCaKey N. The European integration process, from 1945 to the 21st century. University of Southampton. 2012. 8 p.
14. Eichengreen B. (Eds.). Europe's postwar recovery. Cambridge: University Press, 1995. 357 p. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511759314>.
15. United Nations. World Economic Report 1948. New York: Lake Success, 1949. 320 p.
16. United Nations. World Economic Survey 1955. Department of Economic and Social Affairs. New York, 1956, 214 p.
17. United Nations. World Economic Report 1949–1950. New York, 1951. 261 p.

References

1. Dedman, M. (1996). The origins and development of the European Union, 1945-1995: a history of European integration. London: Routledge.

2. Ellwood, D.W. (2014). *Western Europe, America and postwar reconstruction*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315846569>.
3. Majerus, J. (2012). *The rebirth of Europe: division, reconstruction and integration of a Continent (1945-1949)*. Grin Verlag.
4. Milward, A.S. (2013). *The reconstruction of Western Europe 1945-1951*. London: Routledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315019499>.
5. Nebrat, V.V. (2022). American political and economic doctrine in postwar reconstruction of Europe (the second half of 1940s - early 1950s): historical lessons for Ukraine. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic Thoughts of Ukraine*, 55, 9-38. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.009> [in Ukrainian].
6. Sharov, O.M. (2015). Social and economic reasons of European financial integration. *Naukovyj visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy - Scientific Bulletin of Diplomatic Academy of Ukraine*, 22(3), 129-146 [in Ukrainian].
7. Slyvka, T.O. (2019). The impact of scientific and technological revolution on foreign economic relations and international economic integration in the second half of the XXth century. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic Thoughts of Ukraine*, 52, 255-275. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2019.52.255> [in Ukrainian].
8. Suprun, N.A. (2022). Resources and mechanisms of the postwar reconstruction of West Germany. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic Thoughts of Ukraine*, 55, 39-62. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039> [in Ukrainian].
9. Grubinko, A. (2016). Role of Great Britain in the processes of European political integration in the postwar period (1945-1956). *Yevropejs'ki istorychni studii - European Historical Studies*, 3, 6-19. doi: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2016.03.6-19> [in Ukrainian].
10. Gorin, N.O. (2022). Experience of the postwar reconstruction and European integration of the Republic of Croatia. *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy - History of Economics and Economic Thoughts of Ukraine*, 55, 161-184. doi: <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.161> [in Ukrainian].
11. Berend, I.T. (2020). *The economics and politics of European integration: populism, nationalism and the history of the EU*. Taylor & Francis. doi: <https://doi.org/10.4324/9781003095378>.

12. Lucarelli, B. (1999). *Origins and evolution of the European single market*. London.
13. CupCakey, N. (2012). *The European integration process, from 1945 to the 21st century*. University of Southampton.
14. Eichengreen, B. (Eds.). (1995). *Europe's post-war recovery*. Cambridge: University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511759314>.
15. United Nations. (1949). *World Economic Report 1948*. New York: Lake Success.
16. United Nations. (1956). *World Economic Survey 1955*. Department of Economic and Social Affairs. New York.
17. United Nations. (1951). *World Economic Report 1949-1950*. New York.

Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2023 р.